

Kulttuurisesta muistista naisten kirjoittamassa venäjänkielisessä nykykirjallisuudessa

Marja Sorvari 2022: *Displacement and (Post)memory in Post-Soviet Women's Writing*.
Cham: Palgrave Macmillan, 167 s.

Monen suomalaisenkin lukijan käsissä on 2000-luvulla kulunut naisten kirjoittama Neuvostoliiton lähihistoriaa kuvaava venäjänkielinen kirjallisuus. Ljudmila Ulitskajan, Svetlana Aleksijevitšin, Jelena Tšižovan ja Maria Stepanovan teoksia yhdistää pyrkimys tarjota Neuvostoliiton ja Venäjän viralliselle historiakäsitykselle vaihtoehtoinen näkemys toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta Neuvostoliitossa. Siinä missä Putinin Venäjän historiankirjoitus toisintaa neuvostoaikaista sankarimytologiaa, naiskirjailijat lähestyvät lähihistoriaa ruohonjuuritasolta ja usein naisnäkökulmasta, tietoisina valtiojohtoisen kulttuurisen muistin menneisyyttä vääristävästä luonteesta.

Marja Sorvarin monografia *Displacement and (Post)memory in Post-Soviet Women's Writing* pureutuu muistamisen kysymyksiin edellä mainittujen kirjailijoiden tuotannossa. Kuten Sorvari teoksensa johdannossa toteaa, on kirjailijoiden tunnettuuden huomioon ottaen yllättävää, että näiden tuotannosta ei Ulitskajaa lukuunottamatta ole aiemmin ilmestynyt yksittäisiä artikkeleita laajempaa tutkimusta. Sorvarin innostava ja asiantunteva monografia tulee siis tarpeeseen. Se on myös hyvin kirjoitettu teos, joka avautunee helposti myös venäjänkielistä kirjallisuutta tai sen tutkimusta vähemmän tuntevalle lukijalle. Teoksen teoreettiset lähtökohdat ovat läntisessä kulttuurisen muistin ja trauman tutkimuksessa (Aleida Assmann, Astrid Erll, Marianne Hirsch), jonka Sorvari kontekstualisoi hedelmällisellä tavalla vastaaviin jälkineuvostoliittolaisiin keskusteluihin.

Käsite "displacement" viittaa teoksessa yhtäältä romaaneissa kuvattuihin konkreettisiin yhteisöjen pakkosiirtoihin tai hajaantumisiin ja toisaalta Neuvostoliiton jälkeiseen kulttuuriseen tilanteeseen, jolle on ollut ominaista monitahoinen menetyksen tai tyhjyyden kokemus. Teoksen toinen keskeinen käsite, jälkimuisti, puolestaan yhdistyy aivan erityisesti Stepanovan romaaniin *Muistin muistolle (Pamjati pamjati, 2017)*, joka tarkastelee nimenomaan ylisukupolvista traumahistoriaa. Käsite soveltuu kuvaamaan myös Ulitskajan, Aleksijevitšin ja Tšižovan romaaneja, jotka nekin ammentavat menetetyksi koetusta mennei-

syydestä ja korostavat menneisyyden ja nykyisyyden välisen elävän yhteyden merkitystä.

Teoksen analyysiluvut keskittyvät kukin yhteen kirjailijaan ja teokseen, mikä mahdollistaa tarkan tekstianalyysin. Ulitskajan romaaneista tarkastellaan tarkemmin kirjailijan romaaneista eurooppalaisinta ja kokeellisinta eli *Daniel Steinia* (*Daniel Štain, perevodštik*, 2006). Teos kuvaa sitä, miten puolanjuutalainen katolinen munkki onnistuu tulkintehtävänsä ansiosta pelastamaan satoja juutalaisia getosta toisen maailmansodan aikaisella Valko-Venäjällä ja perustaa myöhemmin Israeliin eri uskonnoille avoimen yhteisön. Romaani sai Venäjällä innostuneen vastaanoton, vaikka sen aihe on sinänsä etäällä 2000-luvun alun venäläisestä kontekstista. Sorvari näkee kiinnostuksen romaaniin liittyvän jälkisosialistisessa yhteiskunnassa voimakkaaseen sekulaariin henkisyiden tarpeeseen, joka kuvastuu teoksen moniäänisessä rakenteessa ja Daniel Steinin eri uskontoja yhdistävässä hahmossa.

Myös Tšižovan pienoisromaani *Naisten aika* (*Vremja ženštšin*, 2009) kuvaa arkipäiväistä uskonnollisuutta, kun kolme vanhaa naista välittää sodanjälkeisten vuosikymmenien Leningradissa kansanomaisiin ortodoksiin käsityksiin pohjaavaa ja neuvostotodellisuudelle vastakkaista maailmankuvaansa orvoksi jäävälle mykälle tytölle. Sorvari lukee teosta venäläisen kirjallisuuden viime vuosikymmenien tyttökalisoiijien kontekstissa ja osoittaa vakuuttavasti, miten päähenkilön mykkyys toimii metaforana tämän marginalisoidulle asemalle neuvostoyhteiskunnassa. Päähenkilön kasvu omaääniseksi taiteilijaksi yhdistyy juuri muistoon lapsuudessa välitetystä vaihtoehtoisesta kulttuurisesta perinnöstä.

Aleksijevitšin dokumenttiromaanit toteuttavat kaikkein konkreettisimmin polyfonista rakennetta, jonka Sorvari näkee yhdistävän tarkastelemiaan naiskirjailijoiden teoksia. Analyysi Aleksijevitšin romaanista *Neuvostoihmisen loppu* (*Vremja second-hand*, 2013) kiinnittää huomiota siihen, miten teoksessa pyritään kymmenien todistajanlausuntojen kautta välittämään kuva menneisyydestä sellaisena kuin se muistetaan sekä kirjailijan rooliin näiden muistojen jäsentäjänä. Sorvari näkee Aleksijevitšin pyrkivän tuomaan yksilölliset menetyksen kokemukset yhteen ja siten tarjoamaan mahdollisuuden kollektiiviseen menneisyyden traumojen käsittelyyn.

Stepanovan *Muistin muistolle* käsittelee kirjailijan pyrkimystä rekonstruoida juutalaisen sukunsa vaiheita ja kohtaloita, joita hän kartoittaa moninaisen dokumentaarisen materiaalin avulla. Romaani on varsin tietoinen kulttuuriin muistiin liittyvästä teoreettisesta keskustelusta, ja Hirschin jälkimuistin käsite on ollut yksi sen kirjoittamisen lähtökohtia. Kuten Sorvari kirjoittaa, teoksesta välittyvä kuva henkilökohtaisesta muistista yksilöllistä laajempaan varantona muistuttaa esimerkiksi Aleida Assmannin käsitystä siitä, miten yksilön muisti rakentuu välttämättä yhteisöllisistä säikeistä: perheen, naapuruston, suvun, sukupolven, kulttuurin, yhteiskunnan muistoista.

Kunakin romaanin analyysi on kontekstualisoitu ansiokkaasti paitsi muissa luvuissa käsiteltyihin teoksiin myös viime vuosikymmenien venäjänkieliseen naisten kirjoittamaan kirjallisuuteen laajemmin – esimerkiksi Suomessa vähemmälle huomiolle jääneeseen, Israelissa jo pitkään asuneen Dina Rubinan tuotantoon tai Stalinin aikaa tataarivähemmistön näkökulmasta käsitelleen Guzel Jahinan proosaan. Samoin 2000-luvun naiskirjailijat asetetaan osaksi pidempää historian uudelleen- tai toisinkirjoittamisen jatkumoa, joka alkoi jo suojasään vuosina ja korostui perestroikan aikana, varsinkin tuolloin tapahtuneessa naisten kirjoittaman kirjallisuuden esiinmarssissa. Ymmärrys venäjänkielisen nykyproosan kirjallisuushistoriallisesta taustasta onkin yksi Sorvarin monografian erityisistä ansioista.

Varsinkin Stepanovan kohdalla Sorvari huomioi tämän suhteen eurooppalaiseen kirjallisuuteen, ennen kaikkea W. G. Sebaldin, jonka teoksia Stepanova myös itse käsittelee romaanissaan oivaltavalla tavalla. Vertailevaa analyysiä Sebaldin ja Stepanovan muistamisen muodoista olisin mielelläni lukenut enemmänkin, samoin esimerkiksi Ulitskajan kohdalla etenkin Olga Tokarczukin tuotanto voisi tarjota kiinnostavan eurooppalaisen vertailukohdan.

Monografia on kirjoitettu ennen kuin Venäjä aloitti aggressiivisen hyökkäyssotansa Ukrainaan, mutta se herättää vastakaikua nykyisessä tilanteessa. Kuten esimerkiksi Tšižova on todennut haastattelussa *Naisten ajan* ilmestymisen aikoihin, 2000-luvun Venäjän suurin ongelma on ollut aidon historiallisen muistin puuttuminen. Sorvarin analyysi Ulitskajan, Aleksijevitšin, Tšižovan ja Stepanovan tekstien moniäänisestä muistamisesta osallistuu tärkeällä tavalla keskusteluun siitä, miten välttämätöntä menneisyyden avoin käsitteleminen ja virheiden myöntäminen on demokraattisen yhteiskunnan rakentamisessa.

Tintti Klapuri